

Бранимир Станковић*
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за српски језик

УДК 811.163.41'367.623
 81'367.623
 Прегледни научни рад
 Примљен: 10. 6. 2011.

ОДРЕЂЕНОСТ, ПАРТИТИВНА СПЕЦИФИЧНОСТ, АД ХОК КЛАСЕ И ПРИДЕВСКИ ВИД У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Именске фразе попут *један болешљиви професор* у српском језику могу имати и епистемички неспецифично читање, које се у раду Аљовић 2002 повезује са партитивном специфичношћу у турском језику (Енс 1991). Партитивна специфичност придева је дискурсни маркер старости, пресупонираног постојања других чланова класе. Оваква интерпретација искључује комбиновање краћег облика придева са јаким детерминаторима, сем у генеричким исказима. Узимајући у обзир емпиријско стање, рад нуди другачију интерпретацију, која се базира на идеји да је српски језик, заједно са језицима са чланом, интерлокутор-оријентисан, те да је у њима смер грама-тикализације од одређености ка специфичности, за разлику од локутор-оријентисаног турског. Додатни аргумент овој тези понуђен је у интерлокутор-оријентисаној партитивној специфичности, односно неспецифичности јединица *нас петорица* и *петорица нас* у српском језику. Коначно, понуђен је и модел *ad hoc* успостављених класа.

Кључне речи: одређеност, епистемичка и партитивна специфичност, *ad hoc* класе, придевски вид, српски језик

1. Увод. Предмет рада

Одређени придевски вид у српском језику маркира референта номиналне фразе већ уведеног у дискурс (1)¹, али и епистемички специфичног неодређеног референта², који се први пут појављује у дискурс-моделу, а чији је опис

* branimirstankovic@filfak.ni.ac.rs

¹ „Одређени језички израз се користи за упућивање на нешто што је већ познато у актуалном стадијуму конверзације.“ (“A definite is used to refer to something that is already familiar at the current stage of the conversation”) (Хајм 1983: 233)

² Под епистемичком специфичношћу подразумевам формирану виртуалну везу између локутора и јединственог референта (или скупа референата) именичког израза, при чему приступ говорника идентификацији референта може бити непосредан или посредан. У литератури постоји велики број различитих дефиниција епистемичке специфичности, од неформалних до крајње формализованих. Разлике не произилазе само из теоретског приступа проблему, већ и због различитог схватања шта се под специфичношћу уопште подразумева. Побројаћемо неке од приступа:

1. сигурност локутора о идентитету референта;
2. референт је фиксиран/детерминисан/не зависи од интерпретације предикат-матрице (*matrix verb*);
3. специфичне неодређене именичке синтагме су без опсега, тј. понашају се као да су најширег опсега;
4. специфичне неодређене именичке синтагме представљају референцијални појам, тј. егзистенцијално су пресупониране;

доступан само локутору (3):

1. То је **лепи рад о коме сам ти причао** (одређено).
2. *То је **леп рад о ком сам ти причао**.
3. Сви професори су прочитали **један лепи рад**. (специфично/ неспецифично)
4. Сви професори су прочитали **један леп рад**. (неспецифично)

(3) је двосмислено између читања да постоји један, конкретан лепи рад, који су прочитали сви професори и оног да је сваки од њих имао прилике да прочита неки из групе лепих радова (4), пак, има неспецифично читање да је сваки професор читао неки други леп рад. Има ли разлике међу двама неспецифичним читањима, оном у (3) и оном у (4)? С друге стране, одакле то да су јединице попут *један лепи рад* амбивалентне? Како интерпретирати неспецифичност дуже придевске форме? Можемо ли их можда сматрати Фекетеовим **стабилизаним варијантама** или, пак, јединицама са **партитивном специфичношћу**, како их интерпретира Надира Аљовић? У овом раду покушаћемо да понудимо могуће решење за оваква читања, тумачећи их као ад хок успостављене класе.

У другом одељку представићу Фекетеов појам стабилизоване варијанте, а у трећем појам партитивне специфичности у турском језику. У четвртком одељку презентоваћу идеју Аљовићеве да је (партитивна) специфичност релевантна за српски језик, те консеквенце на интерпретацију немаркиране форме у комбинацији са Милзарковим јаким детерминаторима. У петом ћу покушати да понудим адекватне аргументе за тврдњу да је смер граматикализације у српском језику и језицима са чланом од одређености ка специфичности, а да обрнуто важи у турском. Шести одељак доноси анализу о односу придевског вида и партитивне специфичности, те генеричких интерпретација. У седмом се сумира укупна слика о анализираним проблемима по контрасту: интерлокутор-оријентисани : локутор-оријентисани језици. У осмом се констатује да би једно могуће поимање партитивне специфичности у српском показало да је српски, и у другачијем схватању овог термина, интерлокутор-оријентисани језик. У деветом одељку је понуђен модел ад хок успостављених природних класа, који у интерпретацији предвиђа неспецифично читање јединица попут *један необични звук*. Десети одељак доноси закључак.

-
5. специфичне неодређене именичке синтагме могу бити парафразирани помоћу детерминатора *certain* (извесни, одређени) у енглеском (фон Хојзингер 2002: 246).

Поред дефиниције базиране на идеји да је одсуство опсега кључна карактеристика специфичности, има и аутора који не деле ово мишљење. Тако је било и покушаја да се специфичност дефинише посредством врсте оператора у чијем присуству им се опсег сужава, односно изван чијег су опсега. Као што сам већ напоменуо, ствар је теоретског приступа шта се термином специфичношћу именује, како то констатује и Енсова (Енс 1991: 2). Остављајући по страни све недоумице, у раду ћу, како сам то већ напоменуо, под неодређеном специфичношћу подразумевати у дискурсу формирану везу између локутора и јединственог референта именичког израза, при чему та веза може бити непосредна или посредна.

2. Стабилизоване варијанте. Фекете

Фекете у својој студији о одређеном и неодређеном придевском виду јединице попут *бели медвед* или *увели босиљак* назива **стабилованим варијант-ама** (Фекете 1969/73: 109). Одређени придевски вид овде има службу идентификатора врсте, односно типолошко-спецификациону функцију, како је назива Фекете. Идентификативна способност придева, дакле, не мора бити усмерена само на откривање и маркирање одређене јединке именичког појма, већ то може бити случај и са одређеном врстом (типом, поткласом, пореклом) у оквиру извесног предметног садржаја. Означавајући специјални квалитет, спрега придев + именица у ствари означава и посебан садржај (појам), чиме стиче ранг лексеме. Притом није битно да ли и у којој мери само један део спреге задржава своје значење (обично је то именица) или, пак, читава спрега, или само један њен део (обично придев) поприма извесно „померено“ значење. Битно је само да је двочлана спрега знак **јединствене представе**. Аутор наглашава да „померен“ семантички садржај није особина која *обавезно* прати типолошку функцију (исп. ‘торни пас’, ‘увели босиљак’, ‘златни сат’, ‘пламени мач’) нити је то моменат који условљава дужи облик придева“ (Фекете 1969/73: 110).

Придев у спрези с именицом (*бели лук*), дакле, не мора означавати само ону особину коју својом семантиком обухвата, нити је, принципијелно, придев употребљен да ближе одреди појам (јер то није сваки лук који је беле боје), већ је особина исказана придевом само представник низа особина иманентних појму и има „номенклатурни“ значај, маркирајући назив типа, или класе. Означавајући специјални квалитет, оваква двочлана спрега сада означава нов, другачији појам, чиме стиче ранг лексеме, те је знак за јединствену представу. Указујући на врсту, а не на јединку, типски се могу детерминисати не само они предметни садржаји који имају збир јединки, већ веома радо и они појмови који не означавају јединична остварења у природи (као градивне именице *угаљ*, *вино*, *дрво*, *камен* итд). У типску спрегу радо ступају и придеви који већ својом семантиком значе специјални квалитет: градивни придеви (типа *дрвени*, *кожни*, *стаклени*), придеви који значе квалитет добијен у резултату деловања какве глаголске радње (*ковани новац*, *варени боб*, *печени хлеб*) и други, попут придева на *-ни* (*књижевни*, *савремени*, *модерни*, *народни*, *државни*), који показују какав однос, порекло и сл (Фекете 1969/73: 110).

Може ли се *лепи рад* у (3) сматрати стабилованом варијантом?

3. Партитивна специфичност. Енсова

Надира Аљовић у радовима Аљовић 2000 и Аљовић 2002 износи став да дужа и краћа форма придева у српско-хрватском језику корелирају у већој мери са семантичким контрастом [\pm специфично] неголи са контрастом [\pm одређено-

]. Притом она у виду има и **партитивну специфичност** (partitive specificity). Овај појам у лингвистику уводи Енсова (Енџ), засновавши своју анализу на стању у турском језику, тачније, специфичној употреби морфеме за акузатив *-(y)i* на директном објекту као маркера партитивне специфичности у познатим контекстима. У овој секцији презентоваћу појам партитивне специфичности, а у наредној и консеквенце ових налаза на интерпретацију Аљовићеве.

За почетак, како анализа стања у турском језику Енсове у обзир узима и разлику између тзв. **јаких** и **слабих детерминатора** (**strong/weak determiners**), објаснићу ову дистинкцију. Први аутор који разграничава ове две групе је Милзарк. У раду Милзарк 1974 говори се о јаким детерминаторима попут *the, every* или *all*, који пресупонирају постојање референта, и слабих попут *some* или *a*, који су двосмислени између оваквог читања и непресупозиционог (егзистенцијалног, кардиналног) читања. Тако, неодређени детерминатор *some* (*неки*) у енглеском језику може имати слабу, егзистенцијалну интерпретацију, као у реченици (5), односно, јаку или пресупозициону интерпретацију, као што је случај у (6):

5. There are **some ghosts** in this house (слаба, егзистенцијална, непартитивна интерпретација).

„Има **неких духова** у овој кући.“³

Постоје **духови** у овој кући.

6. **Some ghosts** live in the pantry; others live in the kitchen.

Неки духови живе у остави, а други живе у кухињи (јака, пресупозициона, партитивна интерпретација).

Разлика међу двама читањима детерминатора је у два димензијама – фонолошкој и семантичкој. Да ли ће детерминатор *some* бити јак или слаб зависи од позиције коју дата јединица заузима у информационој структури реченице. Детерминатор који је део реченичног фокуса или топика биће јак јер је под реченичним акцентом (8), док ће слаби детерминатор бити клитика и део информацијске позадине⁴ у реченици (7)⁵:

7. There are some ghosts in this house.

„Има неких духова у овој кући.“

Постоје духови у овој кући.

8. Some ghosts_{контр} live in the pantry; others live in the kitchen.

Неки духови_{контр} живе у остави, а неки у кухињи.

³ Овакав превод није у духу српског језика, али је наведен да би што ближе илустровао стање у енглеском.

⁴ О проблемима информационе структуре реченице в. одличан прегледни рад Гундел и Фрретхјм 2004.

⁵ Управо се из фонолошких разлога *some* као клитички, слаби детерминатор у литератури често обележава и као *sm*.

Далеко значајнија димензија ове разлике за потребе наше анализе је семантичке природе. Егзистенцијално читање детерминатора у (5) и (7) нарочито указује на постојање, егзистенцију референта именичког појма уз који детерминатор стоји, па нема партитивно читање – постоје извесни духови, а других духова, поред ових може бити, а можда их и нема. Реченице (5) и (7) једноставно не пресупонирају њихово постојање или непостојање. За разлику од њих, јаки детерминатор у (6) и (7) пресупонира постојање читавог скупа референата, од којих се само једном подскупу може приписати остатак исказа – од претпостављеног већег броја духова, један део живи у остави, а други у кухињи. Како јаки детерминатор пресупонира постојање више референата, чијем се мањем делу приписује исказ, он има партитивно значење.

У турском језику се разлика између епистемичке специфичности и неспецифичности недвосмислено маркира присуством (9), односно одсуством морфеме за акузатив $-(y)i$ на директном објекту (10):

9. Ali bir piyano-**yu** kiralamak istiyor (специфично).

Али један пиано-Аку изнајмити жели
„Али жели изнајмити одређени пиано“

10. Ali bir piyano kiralamak istiyor (неспецифично).

Али један пиано изнајмити жели
„Али жели изнајмити било који пиано“.

Енсова, међутим, примећује даље да се у турском разлика између партитивног и непартитивног читања морфолошки маркира на истоветан начин као и контраст између специфичне и неспецифичне интерпретације. За разлику од епистемичке специфичности, која може бити неуведена у дискурс, партитивна специфичност подразумева старост у дискурсу. Објаснићемо то на примеру. Замислимо ситуацију у којој је претконтекст могућим реченицама (12) и (13) дат у (11):

11. Odam-a birkas qocuk girdi.

моја соба-Дат неколико деце ушло
Неколико деце ушло је у моју собу.

Претпоставимо да се даље жели рећи како је локутор познавао две девојчице. Могућа су два наставка започетог дискурса – један, у коме би био употребљен поменути маркер епистемичке специфичности, и други, без ове морфеме. У случају присуства маркера специфичности саговорнику се сугерише да је подскуп двеју девојчица део ширег скупа деце, већ уведеног у дискурс. Дакле, реченица са морфемом за акузатив недвосмислено значи да је говорник познавао две међу девојчицама које су ушле:

12. İki kız-**i** taniyordum. (партитивно)

Две девојчице-Аку сам познавао
Познавао сам две од девојчица.

За разлику од облика са маркираним акузативом, форма са неспецифичном интерпретацијом означава да две девојчице које је локутор већ од раније познавао никако нису део поменуте групе, већ се односе на друге референте у екстралингвистичкој стварности:

13. İki kız tanıyordum. (непартитивно)

Две девојчице сам познавао

Познавао сам две девојчице.

Колико се партитивна специфичност у турском разликује од епистемичке, дефинисане на основу стања у језицима са чланом? Пре свега, треба напоменути да у турском језику, у конкретном примеру, важи да је број девојчица у групи деце могао бити и већи од два, али би свеједно био употребљен епистемички маркер специфичности. Ово се чини сасвим оправданим, јер га и наша дефиниција епистемичке специфичности одобрава – подсећам, под епистемичком специфичношћу подразумевам формирану виртуалну везу између локутора и јединственог референта (или скупа референата) именичког израза, при чему приступ говорника идентификацији референта може бити непосредан или посредан. Дакле, и у случају да је у групи било седам девојчица, епистемичка специфичност дозвољава да локутор на памети има само одређени подскуп од две девојчице које познаје. Међутим, за разлику од епистемичке специфичности, која егзистира и у непознатим контекстима, партитивна специфичност у турском јавља се само у познатим контекстима, дакле, важи за уведени скуп, тачније неки његов (не)специфичан подскуп. По овоме се партитивна специфичност приближава одређености дефинисаној као поменутог у језицима са чланом. И заиста – у турском језику немаркирана, неспецифична форма, попут неодређености дефинисане као непоменутог, уводи потпуно нове референте у дискурс. С друге стране, маркирана специфична јединица са $-(y)i$ упућује на скуп деце који је већ стар у дискурсу, баш као и код поменутог/одређености. Међутим, чињеница је, да би у језицима са чланом (рецимо, у енглеском) адекватни преводи (12) и (13) били (14) и (15):

14. I knew **two girls** (кардинално неодређено).

Познавао сам две девојчице.

15. I knew **two of the girls** (партитивно специфично).

Познавао сам две од девојчица.

Примећујемо да ни у једној од преведених реченица нема члана испред паукала. Присуство члана указивало би на максимизирани скуп који је већ уведен у дискурс.

16. I knew **the two girls** (кардинално одређено).

Познавао сам те две девојчице.

Напросто, ово би значило да је скуп од тачно одређене две девојчице већ био предмет претходног разговора колокутора, те се употребом одређеног члана реферише на њих.

Према томе, партитивна специфичност у турском језику разликује се и од одређености дефинисане као поменуто, али и од епистемичке специфичности, иако са обема категоријама има блиских, додирних тачака.

4. Партитивна специфичност у српско-хрватском језику

У радовима Аљовић 2000 и Аљовић 2002 ауторка износи став да се употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српско-хрватском језику много више заснива на дистинкцији [\pm специфично], него на контрасту [\pm одређено]. Пре свега, она креће од следећих емпиријских чињеница када су у питању граматичне комбинације детерминатора *један* и *тај* са одређеним и неодређеним придевским видом у српско-хрватском језику:

- А. један вредан студент
- Б. један вредни студент
- В. тај вредни студент
- Г. *тај вредан студент⁶ (Аљовић 2002: 30)

Аљовићева напомиње да (не)одређеност у српско-хрватском може бити сигнализирана употребом ових детерминатора, без обзира на чињеницу да је у питању језик без члана. Дакле, неодређени придевски вид се, према очекиваном, може комбиновати само са *један*, док се одређени придевски вид може јавити у комбинацији са демонстративом *тај*, али и некардиналним заменичким *један*. Разуме се, узмемо ли у обзир чињеницу да је семантика овако употребљене јединице *један* у српско-хрватском приближна (ако не и идентична) неодређеном члану⁷, поставља се питање одакле могућност да се неодређени члан комбинује са одређеним придевским видом, те има ли и каква је природа разлике између синтагми *један вредан студент* и *један вредни студент*? Аљовићева разматра евентуалне разлике међу двема фразама на следећим примерима, (17) и (18), који су били донекле модификовани и презентовани у (3) и (4):

17. Сваки професор је срео једног вриједног студента⁸ (неспецифично).
„Every professor met some diligent student or other“⁶⁹

⁶ Проблем интерпретације неодређеног придевског вида у одређеним окружењима детаљније је експлицитан у раду Арсенијевић и Станковић 2009.

⁷ При чему је за језике са чланом избор између два члана (или евентуално његово одсуство) обавезан за говорнике, што није случај са српско-хрватским језиком.

⁸ Примере на српско-хрватском језику наведене у раду Аљовић 2002 преносићу у оригиналу, заједно са акцентованим ликовима, без обзира на очигледно неподударење са акценатском нормом (и)јекавског изговора српског језика.

⁹ Реченице под наводницима представљају семантичку интерпретацију примера на енглеском језику наведени у поменутом раду, док су реченице у угластој загради моји преводи датих интерпретација, приложени зарад лакшег праћења.

[„Сваки професор је срео по неког вредног студента (буквално: једног вредног студента или другог“)]

18. Сваки професор је срео једног вриједног студента (епистемички специфично / партитивно специфично).

„There is a diligent student such that every professor met him“

[„Постоји јединствен вредан студент, такав да су га срели сви професори“ (епистемички специфично)].

Every professor met one of the diligent students“.

[„Сваки професор је срео неког од вредних студената“ (партитивно специфично)] (Аљовић 2002: 31).

Као што се може приметити, неодређени придевски вид комбинован са детерминатором *један* недвосмислено има неспецифичну интерпретацију – за сваког професора важи да је у каријери срео понеког вредног студента. Међутим, синтагма која у свом саставу има одређени придевски вид је амбигвитетна. Она може имати (епистемички) специфично читање, да постоји јединствен студент за кога важи да су га упознали сви професори, и друго, партитивно специфично, а то је да је сваки професор срео неког из претпостављене групе вредних студената.

Аљовићева се позива на дефиницију специфичности коју даје Енсова – именска фраза може се сматрати специфичном када је изван опсега оператора попут универзалних квантификатора, негације, модалних глагола или пропозиционих глагола става (*propositional attitude verb*).¹⁰ У (18) видимо да се партитивно специфична фраза *једног вриједног студента* налази у опсегу квантификатора, што, сматра Аљовићева, показује да изнета тврдња не важи за сваку јединицу.

Примећујемо да постоји очигледна разлика у интерпретацији партитивне специфичности у А (*неког од вредних студената*) од неспецифичности у Б (*понеког вредног студента*). А би требало да пресупонира претходно утврђену групу вредних студената, из које може бити узет било који члан који може задовољити опис. Видимо и то да је, као и у случају епистемичке и партитивне специфичности у турском језику, и у српско-хрватском иста граматичка морфема¹¹ маркер епистемичке и партитивне специфичности. На основу овог Аљовићева закључује да разлика у придевском виду не корелира са одређеношћу, те да је разлика између А и Б у специфичности – јединицу А треба интерпретирати као неспецифичну, а Б, будући амбигвитетна, као епистемички или партитивно специфичну именичку синтагму. Ова сјајна идеја поткрепљена је следећим аргументом.

Наиме, емпиријско стање у српско-хрватском језику индикативно је у погледу комбиновања јаких детерминатора са краћом и дужом формом придева. Ево тих навода:

онај / сваки / који било кратки есеј

*онај / *?сваки / *који било кратак есеј (Аљовић 2002: 31)

¹⁰ Ограничени простором, у овом раду позабавићемо се само делом ових налаза.

¹¹ У случају примера (17) и (18), то је разлика у акценту.

Ауторка у фусноти додаје се јаки детерминатор *сваки* може наћи уз неодређени придевски вид у „неким специјалним (генеричким) контекстима“.

5. Одређеност пре специфичности?

Пре свега, занимљиво је проанализирати природу партитивне специфичности, јер она пресупонира постојање максимизираниог скупа из које се може изабрати неспецифичан референт. Дакле, разлика између (17) и другог читања у (18) је у следећем:

Д. \exists ₁вредан студент(y) \forall професор₁ је срео y
 Ђ. \exists ₁вредни студенти{x,y,z...} професор₁ је срео x \vee y \vee z...

Поставља се питање – у чему је партитивна специфичност израза Ђ, ако је скуп вредних студената већ уведен у дискурс? Зар присуство одређеног придевског вида у (18) не маркира старост у дискурсу, баш као што је и у (1)? Можда је Аљовићева у праву када одређеност деривира из специфичности, и то специфичности онако како је дефинише Енсова у турском – исти граматички маркер употребљава се и за епистемички специфичне и партитивно специфичне јединице. Одговор на ово питање је кључно за разумевање теоријских поставки интерпретације придевског вида у српском језику. У овом раду понудићу неколико аргумената за тврдњу да специфичност треба изводити из одређености, а не обрнуто.

Први аргумент залази у дубоку, реконструисану језичку прошлост. На самом почетку настанка људског језика референти језичког израза највероватније морали су бити присутни у екстралингвистичкој реалности, напосто да би разговор међу саговорницима уопште био могућ. *Јабука* је могло значити *ова јабука на столу*, *једина јабука која се налази у нашем окружењу* или нешто томе слично. Следи затим фаза у којој деикса помаже колокуторима у маркирању и идентификовању референта у физичком контексту. Уколико у физичком контексту постоји више од једног референта који задовољава дескрипцију, употребљава се демонстратив попут *овај*, *тај*, *онај*, *св*, *this*, *that*... Уколико, пак, у окружењу постоји само један могућ референт, демонстратив може, али и не мора бити употребљен. Његова употреба није, међутим, таутолошка. Разуме се, изузетно је важан тренутак када се немаркирана форма почиње искључиво да повезује са контекстима у којима пресупонира постојање других референата који одговарају опису. Претпоставићемо само да је ова граматикализација секундарна. Коначно, тешко је реконструисати у ком то тренутку језички изрази почињу денотирати неприсутне референте, али се чини лаким претпоставити да су демонстративне заменице први пут употребљене у одређеним контекстима, када је требало да реферишу на поменуте референте:

19. Појео сам **ону црвену јабуку** о којој сам ти причао (одређено).
20. I ate **that red apple** I was telling you about.
21. Го изедов **она црвено јаблоко** за кое ти зборував.

С друге стране, ништа необично да је готово истовремено са анафорском употребом демонстратива почело маркирање и епистемичке јединствености¹² непознатих референата, помоћу граматичких морфема које су касније дале одређени члан и одређени придевски вид:

22. Милан је **добродушни** деда Иване Станковић (јединствено).

23. Milan is **the warm-hearted grandfather** of Ivana Stankovic.

24. Милан е **добродушниот** дедо на Ивана Станковиќ.

Иста морфема пренета је и на контексте јединствености у границама физичког контекста:

25. Донеси ми **цРвену јабуку** са стола (јединствено).

26. Bring me **the red apple** from the table.

27. Донеси ми **го црвеното јаболко** од масата.

(25), (26) и (27) пресупонирају постојање само једног референта који задовољава позитивну дескрипцију. Истовремено, немаркирана форма добија слабу импликацију постојања других референата који задовољавају опис, да на столу има и других црвених јабука:

28. Донеси ми **црвЕну јабуку** са стола (нејединствено, неспецифично?).

29. Bring me **a red apple** from the table.

30. Донеси ми **црвено јаболко** од масата.

Интересантно је како је иста импликатура даље транспонована у српском (на пример, на модалне контексте). Рецимо да Ђорђе жели да купи тачно одређени црвени ауто марке „фиат пунто“, видео га је и договорио цену. Употребимо:

31. Ђорђе хоће да купи **један цРвени „фиат пунто“** (специфично).¹³

У језицима са чланом, међутим, специфични референти у непознатим контекстима не маркирају се одређеним чланом ((32), (33)), који би (у модалним контекстима попут овог) имали читање дискурсне старости референта ((34), (35)):

¹² Још од рада Расел 1905 јединственост референта се (пре поменутости) помиње у филозофско-лингвистичкој литератури као кључно обележје семантике одређеног члана у енглеском језику, а из којег би се евентуално могла извести и поменутост.

1.а. I met an owner of El Azteco.

1.б. Упознао сам власника „Ел Астека“.

1.в. There is at least one owner of El Azteco whom I met.

1.г. Постоји најмање један власник „Ел Астека“ којег сам упознао.

2.а. I met the owner of El Azteco.

2.б. Упознао сам власника „Ел Астека“.

2.в. There is one and only one owner of El Azteco and I met that individual.

2.г. Постоји један и само један власник „Ел Астека“ и ја сам упознао ту особу.

Употреба неодређеног члана у реченици (1.а), по Раселу, укључује тврдњу да постоји више од једног власника „Ел Астека“, док се одређеним чланом у (2.а) тврди да је само једна особа на свету његов власник, што је јасно наглашено у одговарајућим језичким исказима (1.в) и (2.в).

¹³ (Остављајући по страни могуће читање јединице *цРвени „фиат“* као Фекетеове стабилизоване варијанте) за велики броја говорника ова дистинкција није најјаснија, па се обема формама приписује и неспецифично и специфично читање.

32. George wants to buy a red **“Fiat Punto”** (специфично/неспецифично).
33. Ђорѓи сака да купи **еден црвен „Фиат пунто“**.
34. George wants to buy **the red “Fiat Punto”** (одређено).
35. Ђорѓи сака да **го** купи **црвениот „Фиат пунто“**.

Ово је други аргумент зашто специфичност треба деривирати из јединствености и одређености, а не обрнуто. За разлику од језика са чланом, у српском је граматикализација неодређеном виду наметнула, поред неодређено специфичне, и неспецифичну интерпретацију. У конкретном примеру то значи да Ђорђе жели да купи било који „фиат пунто“ црвене боје:

36. Ђорђе хоће да купи **један црвени „фиат пунто“** (неспецифично/специфично).

Према томе, придевски вид примарно је маркер одређености, а специфичност се изводи из ње. Додатни доказ овој тврдњи је и најпроминентније читање одређеног вида у предикативу као старост у дискурсу:

37. Ђорђе хоће да купи **црвени** (одређено).

Примећујемо да се у језицима са чланом одређени члан не појављује као маркер специфичности у неодређеним контекстима, јер максимизација члана застаје на јединствености референта. С друге стране, придевски вид се може користити и као маркер специфичности, овако транспонован из контекста са јединственошћу. Додатна поткрепа овом смеру граматикализације је врста грешака које праве ученици енглеског језика чији је матерњи неки језик без члана, на пример, кореански и руски. Наиме, у истраживањима које наводи Јонинова у Јонин 2006 показано је да ученици прегенерализију правило о употреби одређеног члана са поменутих и јединствених контекста и на специфичне неодређене изразе, па је њиховом енглеском регистрована већа употреба одређеног члана у неодређеним специфичним контекстима. Био би ово трећи аргумент да се специфичност деривира из јединствености транспонованом у нове контексте.

6. Партитивна специфичност и генеричност према придевском виду

Вратићемо се сада партитивној специфичности, која подразумева уведен скуп над којим се оперише. Ово би, на основу досадашње анализе значило да је партитивна специфичност обележена у српском маркером одређености, а не транспонованим маркером специфичности:

38. На турниру је учествовало 197 ватерполиста, 120 високих и 77 ниских, нижих од 185 цм. **Сваки високи спортиста** спавао је у специјалном кревету дужине 2,50 метра. **Сваки ниски такмичар** добио је кревет од два метра у соби. (одређено)

Уведени скуп високих спортиста маркира се, дакле, одређеношћу. Према Аљовићевој, краћи облик придева био би могућ сам у генеричким контек-

стима. Преформулисаћемо реченицу да добијемо контекст који једноставније индукује генеричко читање:

39. На турниру учествује 197 ватерполиста, 120 високих и 77 ниских, нижих од 185 цм. **Сваки висок спортиста** спава у специјалном кревету дужине 2,50 метра. **Сваки низак такмичар** има кревет од два метра у соби (?генеричко).

Уместо очекиваног генеричког исказа, добија се (донекле) прагматички прихватљива реченица са скупом који је стар у дискурсу. У случају партитивне специфичности турског типа, требало би да је само уведен скуп ватерполиста, али не и неки од подскупова на које ће се касније реферисати, а да свеједно буде употребљен дужи облик јер је специфичне семантике. Међутим, у српском језику без икаквих проблема може се употребити и неодређени придевски вид, а да се не добије генеричко читање:

40. На турниру учествује 197 ватерполиста. Смештени су у новосаграђеном комплексу близу језера, у једнокреветним апартманима. **Сваки висок спортиста** спава у специјалном кревету дужине 2,50 метра. **Сваки низак такмичар** има кревет од два метра у соби. (≠ генерички)

Разуме се, сасвим је могуће да се разлика у говорној интуицији (*?сваки / *који било кратак есеј (Аљовић 2002: 31)) базира на међујезичким разликама, српског према хрватском и босанском.

Да ствар буде интересантнија, генеричко значење никако и не треба повезивати са неодређеношћу или неспецифичношћу. Пре свега, у језицима са чланом генеричко читање се и добија у присуству одређеног члана:

41. **The man** is a talking cane (генеричко).

42. **Човекот** е трска што зборува.

(Човек је трска која говори)

Даље, одређени вид лако даје генеричко читање, док краћи облик има рестриктивну семантику:

43. **Интелигентан макаки** лако запамти след потеза на механизму (рестриктивно).

44. **Интелигентни макаки** лако запамти след потеза на механизму (генеричко).

Неодређени вид имао би генеричко читање у апозитиву:

45. **Интелигентан, макаки** лако запамти след потеза на механизму, (генеричко).

Према томе, генеричност је, супротно неким интуицијама, одређена, позната, јер је максимизирана, а границе су јој познате.

Немаркирана форма увек пресупонира постојање и других референата који задовољавају дескрипцију номиналне фразе, и ова се семантика пројектује са нејединствености на неспецифичност, па тако и на генеричке контексте. Ово важи и у присуству детерминатора *сваки*:

46. **Сваки интелигентан макаки** лако запамти след потеза на механизму. (рестриктивно).

47. **Сваки интелигентни макаки** лако запамти след потеза на механизму, (генеричко).

Дакле, одређени придевски вид инклинира генеричком читању (46), тј. оном у ком се тврди да су сви макаки интелигентни и лако памте след потеза, док неодређени пресупонира подскуп оних који не задовољавају опис (45).

1. Локутор-оријентисани и интерлокутор-оријентисани језици

Оно што Аљовићева жели да покаже јесте да се у дискурс-моделима са уведеним скупом краћи облик увек тумачи као онај који претпоставља и друге референте који задовољавају дескрипцију, индукујући генеричко читање. И ово је управо оно што се може сматрати комплементарним процесом граматикализације у турском. Подсетићу, у турском се одсуством маркера специфичности пресупонирају и други референти, што је пренето и на партитивне контексте – немаркирана форма пресупонира и друге референте, а не само оне уведене у дискурс. Тако, у турском на плану маркираности пратимо (у односу на српски и језике са чланом) иреверзибилни процес граматикализације из специфичности у одређеност (поменуто).

Турски је локутор-оријентисани језик, јер субјективни приступ говорника позитивној дескрипцији специфичног референта у неодређеним контекстима транспонује у субјективни приступ специфичном референту у дефинисаном скупу – подсетићу, у турском је могуће да седам девојчица буде уведено у дискурс, и да се маркером за „специфичност“, из визуре саговорника, само реферише на **неки неспецифичан** подскуп две девојчице којем саговорник нема приступ ((12), (13)). С друге стране, језици са чланом су интерколокутор-оријентисани јер одређеност преносе на јединственост у непознатим контекстима ((22), (23), (24)), али не и на специфичност. У партитивним контекстима одређени члан је искључиво маркер старости у дискурсу, опет интерлокутор-оријентисано ((14), (15), (16)). Српски језик је интерлокутор-оријентисани језик, јер се неодређена специфичност деривира из интерлокутор-оријентисане одређености. Коначно, у српском језику је партитивна специфичност у паукалним синтагмама интерлокутор-оријентисана, јер се различитим јединицама маркирају познати подскуп или непознат подскуп уведеног скупа.

7. Партитивна специфичност и неспецифичност у српском језику

Замислимо контекст у којем је седамнаесторо студената положило писмени део испита и прво ће одговарати подскуп од пет студената. Таквих комбинација има $6188, C_{17,5} = 17!/(5!(17-5)!)=6188$. Српски језик у оваквим контекстима може прецизно исказати разлику између партитивне специфичности и неспецифичности конструкцијама *петоро њих* и *њих петоро*, како то примећује и Стевановић, именујући је одређеношћу, што, у принципу, више одговара појави: „Различан облик личне заменице уз бројне именице, различан реченични акценат и различан ред речи захтева одређеност, односно неодређеност лица означених дотичним личним заменицама“ (Стевановић 1986: 317). Погледајмо наше примере:

48. Седамнаесторо студената је пријавило испит. Прво ће одговарати **њих петоро: Бојан, Марија, Горан, Анита и Соња**.

49. Седамнаесторо студената је пријавило испит. Прво ће одговарати **петоро њих: Бојан, Марија, Горан, Анита и Соња**.

Уколико уводимо скуп студената у дискурс, он може бити покривен и једном и другом конструкцијом. Дакле, у специфичним контекстима се могу појавити обе јединице. Међутим, у одређеним контекстима се појављује искључиво јединица *њих петорица* (49), док би *петорица њих* реферисало на неки други неуведен подскуп петоро студената (50):

50. Седамнаесторо студената је пријавило испит. Прво ће одговарати петоро њих: Бојан, Марија, Горан, Анита и Соња. **Њих петоро** је најбоље урадило писмени део испита.

51. Седамнаесторо студената је пријавило испит. Прво ће одговарати петоро њих: Бојан, Марија, Горан, Анита и Соња. **Петоро њих** ће слушати како одговара **њих петоро**.

Ово нам указује на чињеницу да је и ова врста партитивне специфичности у српском језику (као интерлокутор-оријентисаном језику), у ствари, одређеност по пореклу, која се даље граматикује и у специфичним контекстима.

2. Ад хок успостављене природне класе

Проанализираћемо сада ситуацију када је у питању лексикализација спрегова придева и именице, од стабилованих варијанти попут *морска крава* до „семиколокативног“ *крмељиви и подмукли пакосник*. Чини се да се ради о читавом континууму по којем се ређају ове комбинације. Распоређивање свих ових јединица на поменутом континууму организовано је по критеријумима: присуство/одсуство семантичке промене, фонолошка/колокацијска ригидност, те опсег проминентности јединице. Стабиловане варијанте (*бели лук, брзи воз*) карактерише семантичка промена, фонолошка/колокацијска ригидност и висока проминентност у свим дискурсима. Код колокација (*свети апостол, вечни живот*) нема промене у значењу, присутна је чврста фонолошка структура и висока проминентност у свим дискурсима. Коначно, негде на крају континуума налазиле би се **ад хок успостављене природне класе** (*необични звук, крмељиви и подмукли пакосник*), јединице без семантичких промена и фонолошке ригидности, те ниске проминентности, која се ограничава на дискурсе у којима се појављују. Помоћу њих могуће је тумачити партитивну специфичност, или тачније, неспецифичност израза попут *један подмукли пакосник* у непознатим контекстима.

Дакле, међу забележеним примерима постоји разлика у степену евентуалних лексико-семантичких промена у одређеном споју. На једном крају овог континуума стоје примери попут *брзи воз* или *црни лук*. За њих је карактеристична значајна семантичка измена. Тако, брзи воз не представља било који воз који се креће великом брзином, већ одређену категорију железничких возила која застају само на одређеним станицама, имају предност при укрштањима са возовима нижег ранга итд. Брз воз је, с друге стране, било који воз који се креће великом брзином, без обзира на његов статус у железничком саобраћају. Ситуација је још интересантнија код јединице *црни лук*. Она означава биљну врсту *Allium сера*, чија љуска свакако није црне, већ жућкасто-златасте боје,

али је њен назив највероватније добијен у семантичком пољу (ботаничког рода *Allium*) као својеврстан „антоним“ врсти бели лук (*Allium sativum*), чија је боја љуске заиста бела. Према томе, у овим и сличним примерима одређени придевски вид је ознака специфичног лексичког статуса читаве јединице, чије се значење не изводи уобичајеним принципом композиционалности, као код одговарајућих облика са неодређеним видом.

При средини овог континуума налазе се јединице које граде стабилан колокацијски однос, али код којих није дошло до значајнијих промена у значењу, попут *свети апостол* или *вечни живот*. Њихово се значење, дакле, једноставно изводи композиционалним збиром значења придева и именице, а саму појаву третирамо, пре свега, као фонолошки феномен. Према томе, свети апостол је апостол који је свет, а вечни живот – живот који траје вечно. Ове јединице и даље не нуде могућност маркирања разлике у одређености или (партитивној) специфичности.

Конечно, на другом крају овог континуума, супротном од стабилизаних варијанти, налазе се примери спрегова придева и именица који нису стабилне колокације, већ бисмо их најједноставније могли објаснити као **ад хок успостављене природне класе**. Погледајмо следеће примере:

52. Најближи су могли чути како човек удара челом о даску и поред тога **један други необични звук**; али то није био ни јаук ни вапај ни ропац, ни ма који људски глас, него је цело то растегнуто и мучено тело ширило од себе неку шкрипу и грохот, као плот који газе или дрво које леме, (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, стр. 54).

53. Ту је његов наредник Тахир, **један крмељиви и подмукли пакосник** који га је већ неколико пута пањкао код старешина и оптуживао због недостатка опреза и строгости, (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, стр. 101).

Поменуите јединице у овим примерима (*необични звук*, *крмељиви и подмукли пакосник*) никако се не могу разумети као колокације. Језичко осећање двадесетак анкетираних говорника српског језика јесте да би се у (51) и (52) потпуно оправдано могла појавити и форма неодређеног придевског вида:

54. Најближи су могли чути како човек удара челом о даску и поред тога **један други необичан звук**; али то није био ни јаук ни вапај ни ропац, ни ма који људски глас, него је цело то растегнуто и мучено тело ширило од себе неку шкрипу и грохот, као плот који газе или дрво које леме.

55. Ту је његов наредник Тахир, **један крмељив и подмукао пакосник** који га је већ неколико пута пањкао код старешина и оптуживао због недостатка опреза и строгости, (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*).

Према томе, интерпретација примера попут (51) или (52) могла би бити базирана на објашњењу да у језику експлиците не постоји утемељена разлика између класа обичних и необичних звукова, нити крмељивих и подмуклих пакосника, али да се оне ад хок могу успоставити у релевантном дискурсу и дозволити неспецифично читање у примерима попут:

56. Сваки професор је чуо **један необични звук** (неспецифично/специфично).

Ово би, коначно, значило да је дуготрајни процес граматикализације одређеног придевског вида дошао до фазе у којој може да маркира и **нове референте у дискурсу**, и то, неспецифичне елементе ад хок, **новоуспостављене класе референата**, дакле, комбинација које **нису снимљене у лексикону!** Дијахронијски посматрано, тешко је оценити да ли се језичко стање од Андрићевог времена до данас значајније променило када је у питању учесталост појаве ад хок успостављених природних класа. Са сигурношћу можемо тврдити да најстарији српски књижевни споменици не бележе ни један пример овога типа, па се само посредно може закључити да постоји растућа тенденција. У сваком случају, ова језичка појава наизглед „ремети“ синтаксичко-семантички оквир којим је регулисана употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српском језику.

Закључак

Да резимирамо. У раду сам покушао да понудим релевантне аргументе за тврдњу да је партитивна специфичност у српском језику базирана на одређености, тј. старости у дискурсу, за разлику од турског, у ком се маркер специфичног референта у неодређеним контекстима користи као маркер партитивне специфичности, за денотацију подскупова уведеног скупа референата. Расправљало се о смеру граматикализације ових и сродних дискурских категорија у колокутор и локутор-оријентисаним језицима. Такође, анализирана је могућност комбинације јаких детерминатора са краћим обликом придева. Поткрепа тврдњи су и презентовани резултати истраживања депласиране употребе одређеног члана у специфичним неодређеним контекстима код ученика енглеског језика чији је матерњи кореански и руски, језици без члана. Осврнули смо се и на генеричка читања и употребу (не)одређеног члана и придевског вида у таквим контекстима. Такође, указало се и на колокутор-оријентисану партитивну (не)специфичност (односно, (не)одређеност) јединица *петорица њих* и *њих петорица* у српском језику. Коначно, уведен је појам ад хок успостављене природне класе, који би требало да омогући неспецифичну интерпретацију синтагми неуведених у дискурс које у свом саставу имају дужи облик придева, а нису ни стабилизоване варијанте нити колокације, попут *један бољешљиви професор*.

Литература

- Аљовић 2000: Aljović, N. Recherches sur la morpho-syntaxe du groupe nominal en serbo-croate”, Thèse de doctorat: Sciences du langage, Linguistique Générale, Université Paris 8 (Saint-Denis – Vincennes), Paris, 2000, 1–371.
- Аљовић 2002: Aljović, N. Long Adjectival Inflection and Specificity in Serbo-Croatian. *Recherches Linguistiques de Vincennes* 31: 2002, 27–42.

- Арсенијевић и Станковић 2009: „Неодређени придевски вид у одређеним окружењима“, (са др Бобаном Арсенијевићем), *Зборник радова са конгреса Српски језик, књижевност, уметност, Књига 1, Српски језик у употреби*, Крагујевац, 2009, 241–252.
- ГунделФретхајм 2004: Gundel, J. K, Fretheim T. Topic and Focus. In the Handbook of Pragmatic Theory. Laurence Horn and Gregory Ward (eds.), Blackwell, 2004, 174–196.
- Енс 1991: Енç, М. The Semantics of Specificity. *Linguistic Inquiry* 22: 1991, 1–25.
- Јонин 2006: Ionin, T. THIS is definitely specific: Specificity and definiteness in article systems, *Natural Language Semantics* 14: 2006, 175–234.
- Расел 1905: Russell, B. On denoting. *Mind* 14: 1905, 479–493.
- Стевановић 1986: Стевановић, М. Савремени српскохрватски језик 1 (Граматицки системи и књижевнојезичка норма), Научна књига, Београд, 1986, 1–654.
- Фекете 1969/73: Фекете, Е. Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику, 1. део у: Јужнословенски филолог 28/1,2, Београд, 1969, 321–386 и 2. део у: Јужнословенски филолог, 29/3,4, Београд, 1973, 339–523.
- фон Хојзингер 2002: von Heusinger, K. Specificity and definiteness in sentence and discourse structure. *Journal of Semantics* 19, 2002, 245–274.
- Хајм 1983: Heim, I. „File Change Semantics and the Familiarity Theory of Definiteness“, прештампано у књизи: Portner, P. & Partee, B. (eds.) 2002. *Formal Semantics: The Essential Readings*, Blackwell Publishing, 1983, 223–248.

Branimir Stanković

DEFINITENESS, PARTITIVE SPECIFICITY, AD HOC CLASSES AND ADVERBIAL ASPECT IN SERBIAN LANGUAGE SUMMARY

Definiteness, partitive specificity, ad hoc classes and adjective
aspect in Serbian language

Summary

Nominal phrases such as *jedan bolešljivi profesor* in Serbian language can have an epistemically non specific reading, connected to partitive specificity in Turkish language (Енç 1991) in the Aljovic 2002 paper. Partitive specificity of adjectives is a marker of a discourse-old information, of presupposed existence of other members of the class. Such interpretation excludes the combination of the short adjective form with strong determinatives (*taj, svaki, koji bilo*) except for generic statements. Taking into consideration the empirical state, the paper offers a different interpretation, based on the idea that Serbian language, together with languages with the category of article, is interlocutor-oriented, and that the direction of grammaticalization is from definiteness to specificity, as different from the locutor-oriented Turkish language. Additional argument to this thesis is offered in the interlocutor-oriented partitive specificity, i.e. non specificity of units *nas petorica* and *petorica nas* in Serbian language. Finally, a model of ad hoc set classes has been offered.

